

ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ М. П. ДРАГОМАНОВА

Шевченко Світлана Миколаївна,

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку Україна потребує розширення історичного національно-культурного простору, кристалізації національних ідеалів і цінностей. Великий внесок в українську національну справу зробив Михайло Петрович Драгоманов – громадсько-культурний діяч та педагог, публіцист і літературний критик, вчений європейського та світового рівня. Участь М. Драгоманова у соціально-політичному русі, його позиція української культури зробили провідником новітніх ідей української визвольної боротьби. Громадсько-культурна та педагогічна спадщина вченого посіла гідне місце у національній скарбниці національно-культурних і духовних досягнень українського народу. Дослідження суспільної та громадської діяльності М. Драгоманова в різні історичні періоди має важливе наукове й практичне значення та потребує особливої уваги.

Метою роботи є проблема осмислення просвітницьких ідей Михайла Драгоманова для української педагогічної національної школи і педагогічної думки України.

Матеріали та методи. Для визначення теоретичних основ обраної проблеми опрацьовано джерельну базу досліджуваного періоду, філософську, психологічну та історико-педагогічну літературу.

Результати і обговорення. Нині в освіті та науці особистість Михайла Петровича Драгоманова постала перед нами в усій своїй багатогранності: видатний політик і громадський діяч, відомий філософ і літературний критик, засновник українознавства у світовій науці, викладач, учений європейського та світового рівня. У 90-х роках ХХ ст. в Україні почали з'являтися статті, у яких

були здійснені спроби висвітлення та узагальнення педагогічних ідей М. Драгоманова. Авторами цих робіт є М. Антоненко, В. Зайченко, В. Кузь, С. Майборода, С. Стельмах, В. Терлецький та ін. Системне дослідження педагогічних поглядів М. Драгоманова було здійснено у 1995 році Л. Климчик [2]. Дослідник постаті М. Драгоманова Б. Кістяківський писав у праці «М. П. Драгоманов і його політичні погляди», що мислитель, підкреслюючи значення української мови й літератури, не розглядав їх як святиню, а визнавав їхню цінність тільки як засіб культури й цивілізації. А саму солідарність, що витворюється нацією, М. Драгоманов цінував лише тому, що вона складає основи і є засобом для здійснення соціальних та політичних ідеалів європейської цивілізації [1, с. 38].

З досліджень стало відомо, що М. Грушевський відігравав головну роль у становленні драгоманознавства наприкінці ХІХ ст., будучи засновником і керівником української національної історичної школи у Львові (1894-1913 рр.) та Києві (1908-1914 рр.), продовжував свою діяльність у радянський період (1924-1930 рр.). Після повернення у 1924 р. до Києва та обрання академіком ВУАН М. Грушевський стає керівником наукової кафедри історії України, бере участь у редагуванні журналу «Україна», «Записок історико-філологічного відділу ВУАН», «Наукового збірника», сприяючи дослідницькій діяльності своїх колег у вивченні спадщини М. Драгоманова.

У цей період окреслювалися тематичні напрямки, які стали фундаментом драгоманознавства, зокрема вивчення його громадської та педагогічної діяльності: Дослідження соціалізму, українофільства та просвітництва, його історичного доробку, його відносини із громадівцями тощо.

Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895) належить до діячів які увійшли в нашу історію як духовні натхненники українського національного, соціально–політичного та культурного відродження. Чільне місце в його спадщині займають праці, в яких розглядається розвиток української освіти, школи, культури та їх взаємодія на різних етапах національно–політичного життя народу.

Михайло Драгоманов - історик, публіцист, духовний натхненник

українського культурно-освітнього відродження. Учений народився 18 вересня 1841 р. в м. Гадячі на Полтавщині. З 1849 по 1853 рік юнак навчався в Гадяцькому повітовому училищі, пізніше – в Полтавській гімназії. Поруч із поглядами видатних філософів М. Драгоманов знайомився з політичними трактатами великого італійського мислителя Н. Макіавеллі, що викликало у нього інтерес до дослідження природи соціальної і політичної влади того часу. Вивчав майбутній педагог і науковець праці видатних зарубіжних істориків: Ф. Шлосера, Т. Маколея, Ф. Гізо, що остаточно схилило його до вибору історичного фаху з-поміж тих варіантів, які відкривалися у Російській імперії перед юнаком з класичною середньою освітою зразка другої половини ХІХ ст.

Восени 1859 р. Драгоманов став студентом історико–філологічного факультету Київського університету, де вдосконалив свою загальну й професійну освіту і дістав перший справжній громадянський гарт, витримучи перші серйозні випробування. Ще студентом М. Драгоманов спілкувався, слухав лекції видатних вчених і педагогів – істориків і філологів М. Максимовича (першого ректора університету) та М. Костомарова, юристів К. Неволіна та О. Кістяківського, економіста М. Зібера. При університеті діяло кілька наукових товариств, де домінував дух пошуку, новаторства, творчості. Популяризуючи й розвиваючи наукові знання, педагоги і студенти мріяли про майбутнє, в якому прозоро проглядались мотиви національного відродження, розвитку української мови і літератури, розквіту України. Прогресивні громадські діячі та передові педагоги вели активну боротьбу і захищали справжню освіту для народу. До них належав і М. Драгоманов, який дотримувався власної позиції у питанні народної освіти. Учений належить до тих діячів українського народу, які увійшли в історію України як духовні сподвижники громадського і культурного відродження, борці за соціальні свободи і гуманізм. У педагогічній спадщині М. Драгоманова провідне місце посідають проблеми школи, освіти, викладання українською мовою, їхня роль у розвитку української національної культури. Помітним політичним явищем у соціальному житті України стали публічні виступи Драгоманова в різних газетах із закликом до освіченої української та російської

громадськості об'єднатися задля проведення радикальних реформ у галузі освіти: створення елементарної, спеціальної та вищої шкіл. Був послідовником Кирило-мефодіївців, активним членом "Старої громади" - громадського університетського об'єднання. Він наполягав на поверненні прав українській мові, насамперед в галузі народної освіти. Займаючись просвітницькою діяльністю, Драгоманов мріяв про той час, коли етичне та естетичне виховання в українських школах звернеться до джерел педагогічного впливу кращих народних традицій, а діти будуть виховуватись прекрасними українськими піснями; він прагнув створити українську енциклопедію (розробив план до неї). Не раз піднімав проблеми вчительства. Особливо його хвилювало становище сільських учителів. Драгоманов вважав, що вчителі повинні чітко усвідомлювати мету педагогічної діяльності – виховання гуманної, національно свідомої людини. За свої погляди був звільнений із посади доцента університету.

Після звільнення Михайло Драгоманов виїхав у Женеву, де заснував журнал «Громада» та видання книг *українською, російською і західноєвропейськими мовами*. «Женевський гурток» Драгоманова став зародком українського соціалістичного руху, яке згодом привело до розриву із «Старою громадою»...

В основі ідеї національного шкільництва М. Драгоманова лежала вимога проведення радикальних реформ у галузі освіти: повернення прав українській мові, створення на цій основі елементарної, спеціальної та вищої шкіл; етичне та естетичне виховання на базі кращих народних традицій та творчості; постановка головної мети виховання - формування гуманної, національно свідомої людини, активного громадянина; орієнтація молоді на високі зразки духовності та працьовитості; відданість рідному народові; суттєве поліпшення становища сільських учителів. Михайло Драгоманов мріяв навчати і виховувати молодь рідною мовою. Майбутній учений спирався на демократизм, гуманізм й патріотичну основу національної свідомості, котра поєднувалась з толерантністю у взаєминах між людьми, з правдою і справедливістю. Великого значення надавав Драгоманов вихованню дитини в сім'ї, тобто саме батьківському вихованню. Дбаючи про виховання тогочасної української молоді, Драгоманов орієнтував її

на найвищі людські взірці духу, нагадуючи ще й про неодмінну високу моральну якість самовіддано служити рідному народу.

Основними напрямками концепції національного виховання Драгоманова було етичне, естетичне, патріотичне, моральне виховання дітей, яке включає формування у дітей любові до батьківщини, рідної мови. Значне місце надавав у працях батьківському вихованню, а також підготовці кваліфікованих кадрів для здійснення процесу виховання в умовах освітньої діяльності. Різко критикував М. Драгоманов міністра народної освіти Д. Толстого, який, на його думку, був явним ворогом освіти простого люду. Засуджував чиновників міністерства, інших діячів народної освіти, які не дбали про народну освіту, боролися проти неї, переслідували прогресивних учителів, пишучи на них доноси, чинили утиски діячам земств, делегатам учительських з'їздів. Він звертав увагу на те, що в народних зросійщених школах учні не вивчали правдивої історії свого народу. Саме тому великого значення він надавав ознайомленню дітей з українським фольклором, у якому відбиті духовні цінності народу, його історія, зосереджена висока моральність народного життя, відчуття рідної землі. На думку вченого, пісні zostалися єдиними українськими літописами XVIII – XIX ст. і є показником того, що український народ не загинув. У своїй праці «Нові українські пісні про громадські справи» М. Драгоманов наголошував, що в піснях народ оспівував свою історію, своє прагнення до волі, у них втілено високу духовність. Пісня для українця, на думку мислителя, була і продовжувала залишитися важливим чинником виховання національної самосвідомості.

Проблеми розвитку української народної освіти і школи в Україні завжди були головними в науковій, громадсько-культурній діяльності М. Драгоманова. Мислитель не міг погодитися із тим поглядом, що школа має навчити учнів лише читати і писати. М. Драгоманов вимагав від школи надання учневі широкої освіти. Основну роль у системі народної освіти М. Драгоманов надавав вчителю. Мислитель наголошував, що в національній школі провідна роль у навчанні і вихованні дітей належить свідомому свого обов'язку народному вчителю. За глибоким переконанням М. Драгоманова, вчитель повинен чітко і ясно

усвідомити мету педагогічної діяльності – виховання нової людини, спираючись на демократичну, гуманістичну і патріотичну основу національної свідомості. Отже, виходячи з принципу народності в освіті та вихованні, М. Драгоманов відстоював думку про те, що школа повинна виховувати дітей у дусі свого народу, знайомити вихованців із характером народу та його ідеалами. І цього, на думку вченого, найкраще можна було досягнути завдяки вивченню рідної мови та літератури, яким він відводив роль центральних предметів у народній школі. Просвітницьку місію народних шкіл М. Драгоманов тлумачив як один із головних методів не тільки підвищення культурно-освітянського рівня простолюду, а й формування в українців національної свідомості, послаблення залежності від державного бюрократичного апарату і поміщиків. Для цього М. Драгоманов популяризував ідею створення україномовних підручників та методик викладання, що базувалася не на примусі, а на встановленні доброзичливого контакту вчителя з учнем.

Серед опублікованих джерел ученого, слід відзначити матеріали, які формують цілісну картину наукової, педагогічної та громадської діяльності М. Драгоманова і були написані самим мислителем. З-поміж праць М. Драгоманова найбільш значущими є такі: «Пропавший час. Українці під Московським царством», «Автобіографія», «Історична Польща і великоросійська демократія», «Зібрання політичних праць», «Старі хартії вольності», «Чудацькі думки про українську національну справу», «Про волю віри», «До чого довоювались», «Було б болото, а чорти будуть», «Турки зовнішні і внутрішні», «Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні», «Великоруський інтернаціоналізм і польсько-українське питання», «Віра в громадські справи», «Що таке українофільство?», «Рай і поступ», «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії», «Вільний Союз – Вільна Спілка. Опит Української політичної програми», «Попереднє слово», «Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880)».

Висновки. Таким чином, ідея народності була у багатьох творах та публіцистичних статтях ученого, особливо чітко простежується проблема

боротьби освіти за рідну мову. У цілому педагогічна спадщина М. Драгоманова є відображенням науково-громадянської позиції як відомого українця, демократа який мав свої просвітницькі ідеї, боровся за народну педагогіку та у своїх працях чітко простежив складний процес розвитку української освіти і педагогічної думки, з'ясувавши проблеми наукового, «національного і Народно традиційного» «світового феномена» у системі структурування змісту освіти.

Нині педагогічні ідеї М. П. Драгоманова реалізуються в системі сучасної вищої освіти в Україні, а його діяльність у вищих навчальних закладах є прикладом для сучасних педагогів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Драгоманов М. П. Автобиографическая заметка //М. П. Драгоманов. Літературно публіцистичні праці. У 2 т. Т.1 / Редактор тому: О. І. Дей; Упорядкування і примітки І. С. Романченка. К: Наукова думка, 1970. 531 с.
2. Климчик Л. А. Педагогічні погляди М. П. Драгоманова: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 Київ, 1995. 21 с.